

відчайдушна натура, яка своєю незграбністю викликає добру усмішку. Характерна актриса створила самобутній і цілісний образ. Невисокого зросту, з низьким голосом, різкими рухами, в окулярах, з рудим волоссям – все це не відповідає уявленню про вампіловську романтичну Валентину. Але лише за формою, а не за суттю: хіба природа почуття головної героїні не є вічною тугою і запевітною мрією, яка живе в усі часи в дівочих серцях? Щирість та емоційна віддача, з якою актриса грає свою роль, безумовно, підкуповує. У виставі В. Малахова, як і в п'єсі О. Вампілова, немає маленьких ролей. Кожен актор – неповторний персонаж.

Два образи – Зіни Кашкіної (М. Рудковська) і Валентини – спершу здаються режисерським прорахунком, так різко вони вступають в дисонанс. Але з середини дії за образом «femme fatale» проступає звичайна жінка, змучена ревнощами і каяттям. Вона розуміє, що В. Шаманов (С. Бойко, І. Волков) не кохає її, просто йому з нею зручно, він розпечений жіночою увагою. Тому у фіналі другої дії внутрішня драма Зіни, її жіноча самотність викликає розуміння і співчуття. Зіна, ревнуючи Шаманова до Валентини, приховала записку, але її мучить почуття провини, і коли Володимир кидається на пошуки дівчини, вона в розпачі біжить за ним і на ходу скидає перуку. Дві самотні душі, дві настільки різні і водночас схожі долі. Тому спектакль не ставить ні конкретних питань, не дає однозначних відповідей, а лише спонукає задуматися і прислухатися не тільки до себе, а й до близьких нам людей, з якими ми роками живемо поруч; до навколишнього світу, який ми, заклопотані власними потребами і амбіціями, не бажаємо чути. Ця лірико-драматична вистава дарує промінь надії, залишаючи присмак світлої туги і теплого сонячного настрою. Олександр Вампілов почав свій творчий шлях з комедії, а завершив драмою. Але у драмі є віра в людину, в те краще, що є в ній. І в цьому – справжній оптимізм Вампілова. Митець майже завжди використовує гумор, а іноді й сатиру. «Я звик сумне видавати за смішне, у мене таке життя», – відзначав драматург.

Образи «сарафанових, валентин, еремеевих» співзвучні нам, і кожному хочеться вірити в безкорисливу любов і справжню дружбу. Як влучно зауважив журналіст В. Камишев: «Вампілов і може бути зрозумілий до кінця лише як посередник між нами і нашим життям – тільки ще не усвідомленого нами у всьому його звичайному багатстві». Оскільки головні життєві питання, конфлікти людських стосунків, характерів з усіма суперечностями, бажаннями і прагненнями, одне слово, все дивне і незрозуміле «життя людського духу» наповнює п'єси драматурга позачасовим сенсом.

І тому горить і ніколи не згасне безсмертний вогонь надії в людських серцях. Сарафанов пише твір всього свого життя, кантату: «Всі люди – брати». І нехай вона так і залишається недописаною, а Сарафанов з раціональної точки зору мечеткіних і кудімових є невдахою, духовна краса Сарафанова і Валентини – то єдине, що випрадовує наше існування на землі.

Відданий рідній Польщі. Спогад про Анджея Вайду

Лариса Брюховецька

Анджей Вайда

Після того, як Анджей Вайда поставив у Франції «Дантона», американські продюсери запропонували йому екранізувати один із творів Олександра Солженіцина. Вайда міг зробити світову кар'єру ще в середині 1950-х, після «Попелу і діаманту», міг сказати собі: я зробив у Польщі перший крок, тепер треба йти далі. «Але я завжди чув за собою польських глядачів і глибоко вірив, що, оповідаючи щось про Польщу, можу бути режисером не тільки європейським, й а світовим. <...> А за кордоном – про що я міг їм розповідати? Кожен електрик, кожен помічник оператора знав би краще про дійсність, ніж я, іммігрант. Я швидко мусив би сходити до щораз банальніших замовлень, робити третьорядні фільми, аж доки не став би ремісничим режисером телесеріалів. Але я ніколи не вважав себе ремісничим режисером. Перевернулось мені в голові – відчував себе митцем, який промовляє до глядачів, а вони потребують його голосу»¹.

Анджей Вайда є прикладом щасливого поєднання в одній особі кінематографіста національного і кінематографіста світових масштабів. Його фільми, навіть коли знімав за кордоном, були польськими за духом. Прикладом і є «Дантон», який Вайда знімав у Франції з популярним Же-

¹ Wajda Andrzej. Autobiografia. Kino i reszta świata. – Krakow : 2013. – Цит. за: Koper Sławomir. Gwiazdy kina PRL. – Warszawa : 2014. – st. 92.

раром Депардье в головній ролі. Однак першоджерелом був твір «Справа Дантона» польської авторки Станіслави Пшибишевської.

Анджей Вайда належав до тих режисерів, які щедро діляться своїми роздумами про кіно, залишивши для нащадків ці мудрі думки. Художник за першою професією (закінчив Краківську академію мистецтв), він прийшов у кіно зрілою особистістю, яка бачила в мистецтві кіно можливість звертатися до глядача з важливими посланнями. Мабуть, не випадково його лебединою пісню став фільм «Післяобрази» про польського художника-авангардиста Стшемінського, упослідженого польськими сталіністами у повоєнний час. Фільм-послання, що застерігає, звертається до розуму, до розсудливості нинішніх політиків, яким кортить знаходити ворога, але знаходять вони його зовсім не там, де він насправді криється.

У перших своїх фільмах – «Покоління», «Канал», «Попіл і діамант» – режисер розповів про долю свого покоління, обпаленого війною. Він іще повернеться до цієї теми в зрілому віці, запропонувавши глядачам пронизливий і трагічно-епічний твір «Катинь», де загибель від рук енкаведистів польських офіцерів набирає трагедії світового масштабу. Майстер зумів виповісти особисту драму – серед численних жертв комуністичної системи був і його батько.

Досі в українському кіно не знайшлося режисера, який із такою художньою силою розповів би про трагедію свого народу. В нас є багато документальних фільмів про репресії, про інтелігенцію, яка стала жертвою більшовицьких репресій, але такого полотна немає. Для того, щоб здійснити такий масштабний – і за думкою, і за виконанням – твір, треба мати не тільки багатющий життєвий досвід, а й масштабне мислення і мудрість.

На початку листопада 2014 року завдяки Польському інституту в Києві мені пощастило з групою українських кінематографістів побувати у Варшаві та Лодзі. Надзвичайно цікавим і корисним було спілкування з видатними митцями кіно й театру, керівниками і співробітниками кінематографічних і театральних інституцій.

Справжнім подарунком стало спілкування зі знаменитим подружжям – Анджеєм Вайдою та його дружиною Кристіною Захватович. Вайда кожному подарував свою книжку «Валенса. Людина надії» разом з диском фільму. Аристократизм, людяність, скромність, небагатослівність – риси видатного кінорежисера, які не могли не зачарувати. Адже вони сьогодні такі рідкісні!

Почалась розмова з його фільму «Валенса. Людина надії». «Я знаю, – сказав Вайда, – що цей мій фільм було показано в Україні і він там сподобався.

Журналісти мене часто запитують, як сприйняв свій кінопортрет сам Валенса? Працюючи, я не показував йому ні сценарію, ні матеріалів до фільму. Робив це свідомо, тому що я відповідаю за цей фільм, і якби Валенса захотів щонебудь там змінити, то це вже був би не мій фільм. Чи сподобався фільм Валенсі, відповім його словами: “Дивлюся фільм уже вчетверте, і щоразу він мені дедалі більше подобається”.

Чому обрав героєм Валенсу? Останнім часом у Польщі виникла тенденція применшувати його роль, критикувати, що він виявився не надто здібним політиком. Я хотів нагадати суспільству й особливо нашій молоді, що зміг зобити Валенса свого часу, що може зробити одна людина в боротьбі з системою.

Я зняв багато картин, але не можна сказати, що вдалося реалізувати все задумане. В радянські часи, як ви знаєте, існували заборони, і через те немало задумів не стали фільмами. Тоді здавалося: от настане свобода, і можна буде до них повернутися. Але минув час, і ті давні плани сьогодні вже не актуальні – в кінотеатри прийшла інша публіка. Говорити про якісь теперішні плани не могу: в мене проблеми зі здоров'ям, а для зйомок режисерові потрібне міцне здоров'я, аби могли й самому працювати, і запалювати людей, з якими працюєш.

У мене було чимало адаптацій польської літературної класики, серед них і «Весілля» Виспянського: я тричі ставив цю річ у театрі, зокрема і в німецькому. Під час усієї вистави персонажі танцюють, але коли актори стукають каблучками, це заважає чути діалоги, тому в театрі цей твір важко передати. В кіно цю проблему ми розв'язали. Тим більше, що фільм «Весілля» знімав оператор Собочинський, який колись грав джаз, – його камера немовби танцює разом з героями. І водночас чути, як герої спілкуються між собою. Щоразу під час роботи над екранізаціями приходять нові кінематографічні ідеї, часто навіть несподівані, скажімо, одну з ролей у комедії Фредро «Помста» зіграв – і чудово! – кінорежисер Роман Полянський. Нещодавно він приїжджав до Варшави на відкриття Музею євреїв. До речі, дуже цікавий музей, є що подивитися, адже там експонується історія тисячолітнього проживання євреїв у Польщі».

«Весілля» і «Помста» – фільми, яких не було в українському прокаті, як і багатьох інших екранізацій польської класики. За радянських часів багато писали про «Березняк» за Ярославом Івашкевичем, оскільки фільм демонстрували 1971 року на Московському МКФ, про «Землю обітовану» за Раймонтом (теж був у прокаті) як про твір, що викриває жорстоку суть капіталістичної системи, побудованої на експлуатації робітничого класу. «Весілля» – екранізація віршованої драми письменника-символіста Виспянського. На початку ХХ століття польська література, творена аристократією, застановилася на причинах занепаду Польщі, втрати нею статусу самостійної держави (польські території були поділені між Російською імперією та Німеччиною). Весілля відбувається в селі, польський пан одружується з селянкою, й тим самим стверджується єдність нації. Твір багатослівний, персонажі часто дискутують, зміст фільму – в їхніх діалогів, утім, діалоги точаться в межах єдності часу й місця. А місцем є сільська хата, де відбувається багатолюдний обряд: святкують гості від жениха і нареченої.

«На ваше запитання про українське кіно скажу, що я завжди захоплювався українськими режисерами, яким вдалося ламати канони соцреалізму та ідеологічних настанов у дуже складних умовах. Адже в Україні нагляд за кіно був суворішим і заборони були значно сильніші, ніж у нас. І при тому там свого часу виходили яскраві фільми, то хіба

можна цим не захоплюватися? Сьогодні я бачу героя українського кіно як людину, в якій немає іншої дороги, як творити демократичні зміни, необхідні Україні. Це людина, яка творить ці зміни.

Чи не розчарований я сучасним польським кіно? Так, я боровся, аби була свобода для людей і для митців. І я не маю жодних претензій до сучасного кіно. Прийшла нова публіка, і є нові режисери, які подобаються польським глядачам. У Польщі останнім часом глядачі надають перевагу кіно польському, а не американському. Це дає підстави врити, що наше кіно буде нашою силою. Польські фільми здобувають нагороди і за кордоном. Фільм «Іда» Павліковського, викладача моєї кіношколи, висунуто на «Оскара»². Я бачу в нових фільмах нову дійсність. Скажімо, «Іда» – це новий погляд на світ. У польського кіно хороше майбутнє. Але не я маю давати йому оцінку, а глядач.

Якщо ж говорити про мою кіношколу, її особливості, то до нас вступають люди з вищою освітою (набираємо 12–14 осіб), під час навчання вони роблять перший фільм³.

Кого я вважаю своїми вчителями в кіно? Орсона Веллса з його «Громадянином Кейном», Сергія Ейзенштейна, французький авангард. Фільми Олександра Довженка дивився ще студентом, був вражений тим, що в нього кожен образ ставав персонажем поруч з людиною. Оточення також було дійовою особою. Щоб робити такі фільми, треба бути особливою людиною. Довженко під час і після війни працював у Москві, його не пускали в Україну, хотіли, аби він перебував під контролем спецслужб. Він кілька років знімав свого «Мічуріна». Коли я в молоді роки був у Москві, то ще бачив рештки того саду, який він посадив на «Мосфільмі». Відомо, як Довженко любив яблуневий сад: за його ініціативи сад виріс на Київській кіностудії. Він ставився до дерев з трепетом, немов до живих істот. Мені тоді в Москві розповіли таку історію. Коли Довженко здавав «Мічуріна», директор студії велів йому вирізати щось із готового фільму. Коли ж Довженко не погоджувався, той його карав: за кожну сцену, яку режисер не хотів вирізати, велів рубати дерево з Довженкового саду. Це було жорстоко, в таких умовах не працював жоден режисер у світі.

В нас у Польщі не було таких ситуацій, щоб на режисерів

Богуслав Лінда у фільмі Анджея Вайди «Післяобрази». 2016

так брутально тиснули. Відповідальність за свою роботу брав на себе директор студії. Він був партійний, і він вирішував ідеологічну правильність фільму.

Серед письменників, до яких я неодноразово звертався, – Федір Достоєвський, зокрема такий твір як «Біси». Поставлений у Франції, це найбільш невдалий мій фільм. Непорозуміння полягало в тому, що актори не розуміли цього твору, він на них ніяк не вплинув. Тоді я поставив цю річ на сцені, у Старому театрі в Кракові, й польські актори пройнялися цим твором. Вистава пройшла з великим успіхом не тільки в Польщі, а й у Лондоні, куди була запрошена, – про неї писали захоплено. З цим пов'язана характерна для того часу історія. Коли театральна трупа повернулася до Польщі, в аеропорту на нас чекали. Ми думали, що це журналісти, аби нас розпитати про цей успіх, а то були люди з офіційної установи, які звеліли нам не розповідати, що ми були у Лондоні і що показували там «Біси». На мою думку, твори Достоєвського більше придатні для театру, ніж для кіно. Крім «Бісів», я поставив «Злочин і кару», а також двічі «Анастасью Філіповну» за «Ідіотом»: у Кракові і в Японії. В Японії князя Мишкіна зіграв відомий японський актор, який у театрі Кабукі грає тільки жінок. «Злочин і кару» поставив і в Німеччині.

Знаю, що українцям сьогодні нелегко, адже система, якій вони кинули виклик, дуже потужна: російська пропаганда впливає на мізки не тільки своїх громадян, а й на європейців. Та багато з них, усвідомлюючи це, підтримують ваші зусилля в боротьбі за свободу й демократію. Хочу побажати українцям успіху й сили духу».

Варшава, 8 листопада
2014 – Київ, 16 листопада 2016

² Фільм здобув «Оскар» 1915 року.

³ **Коментар редакції:** Серед випускників школи Вайди – український кінорежисер Роман Бровко. Свій проект фільму «Шлях до Свободи» він розробляв саме під час навчання на курсі Креативних продюсерів. Ідея фільму виникла взимку 2014 року. Саме тоді Анджей Вайда ініціював зустріч з українськими режисерами і продюсерами, які навчалися в його школі. Він виступив з ініціативою зробити проекти задля інформаційної підтримки України. Адже, як зазначив майстер, у Європі дуже багато розмов про Україну, але немає конкретного розуміння, що насправді там відбувається. Якщо в Польщі та країнах Прибалтики є хоч якийсь інтуїтивне розуміння української ситуації, то чим далі на захід, то все виглядає дуже заплутано і незрозуміло. Дається взнаки віддаленість цих країн від України, чим користується Росія, проводячи відносно України інформаційну війну. Інформація перекручується, доноситься неправдиво – все це паплюжить та компрометує Україну. Анджей Вайда пообіцяв допомогу у просуванні готового проекту в польському інформаційному просторі.